

424) olgunluk çağında Bağdat'ta yeğenleri Hasan b. Mûsâ en-Nevbahî, onun kardeşi Ebû Ca'fer Muhammed en-Nevbahî ve on ikinci imamın küçük gaybeti esnasında üçüncü sefir olan Hüseyin b. Rûh en-Nevbahî ile birlikte Şîî-İmâmî kelâmının oluşturulması hususunda büyük çaba sarfetmiş, İmâmîyye bünyesinde Benî Nevbahî diye anılan kelâm ekolünü kurmuştur. Onun bazı kaynaklarda Mu'tezilî diye gösterilmesi, büyük ihtimalle usul konularında birbirine benzeyen Şîî ve Mu'tezilî akaid esaslarını birleştirmesinden dolayıdır (*A'yânü's-Şî'a*, III, 384). Nevbahî'nin devlet adamları arasında bir vezir gibi itibar görmesinden (Ahmed b. Ali en-Necâşî, I, 121) yaşadığı devirde Abbâsî ileri gelenleriyle iyi münasebetler içinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Kelâm ve dinî ilimler yanında şiir ve edebiyatta da başarılı olan, döneminin İbnü'r-Rûmî ve Buhtûrî gibi şair ve ediplerini himaye eden, Kûfe dil ekolünün önemli temsilcilerinden Sa'leb ile edebî konularda müzakereler yürütüp nakillerde bulunan Nevbahî'nin (Merzûbânî, s. 187-188) şiirlerinin bir kısmı günümüze ulaşmıştır (İbnü'r-Rûmî, I, 150; Ebû Bekir es-Sûlî, s. 65; Ahmed b. Ali en-Necâşî, I, 121; Safedî, IX, 171-172). Özellikle İbnü'r-Rûmî ve Buhtûrî onu öven şiirlere divanlarında yer vermişlerdir.

İmâmîyye Şîasî'nin önde gelenlerinden olması dolayısıyla yaşadığı devrede Şîa inançlarının müdafaası ve muhalif fırkaların ileri sürdüğü iddiaların cevaplandırılması konusunda büyük çaba gösteren Nevbahî çok sayıda tartışmaya katılmıştır. Mu'tezile ileri gelenlerinden Ebû Ali el-Cübbâî ile Ahvaz'da yaptığı münazaralar *el-Mecâlis ma'a Ebî Ali el-Cübbâî*'yi adıyla kitap haline getirilmiştir (Ahmed b. Ali en-Necâşî, I, 121; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *Fihrist*, s. 40; İbnü'n-Nedîm, s. 225). Ayrıca Ebû İsmâîl el-Verrâk ve İbnü'r-Râvendî'nin düşüncelerini onların ölümünden sonra eleştirmiştir. Bu arada imamın gaybete girmesinden sonra kendilerinin sefir yahut bab olduğunu iddia eden ve İmâmîyye tarafından yalancı sefirler olarak kabul edilen, İbn Ebû'l-Azâkır (Azâfir) diye bilinen Muhammed b. Ali eş-Şelmegânî ile meşhur mutasavvif Hüseyin b. Hallâc-ı Mansûr kendisine başvurarak sefir tanınmalarını talep etmişler, fakat Nevbahî'nin talepleri reddetmiştir. Oğlu Ali b. İsmâîl'den başka Nâşî el-Asgar, Ebû'l-Ceyş Muzaffer b. Ahmed el-Belhî, Ebû'l-Hasan Muhammed b. Bişr es-Süsencerdî, Ebû Ali Hüseyin b. Kâsım el-Kevkebî ve Ebû Bekir es-Sûlî gibi öğrencileri yetiştiren Nevbahî Şevval 311 (Ocak 924) tarihinde büyük ihtimalle Bağ-

dat'ta, bazılarına göre ise Vâsıt'ta ölmüş ve Kâzimeyn'de defnedilmiştir.

Eserleri günümüze ulaşmayan Nevbahî'nin görüşleri, kaynaklarda belirtilen kitaplarının isminden ve sonraki yazarların açıklamalarından anlaşılabilir. Bu bilgilere göre Nevbahî Allah'ın sıfatları, adil, rü'yetullah ve insanların hür iradeye sahip oldukları hususunda Mu'tezile'nin düşüncelerini benimsemiş, büyük günah işleyenlerin iman ve küfür arasında buldukları, özellikle tövbe etmeden ölenler için Hz. Peygamber'in ve imamların şefaatinin geçerli olacağı düşüncesiyle vaîd konularında onlara karşı çıkmıştır. Ayrıca insanın mahiyetinin bedene hâkim olan, maddî unsurlardan uzak bulunan ve mekânda yer tutmayan ruhtan ibaret olduğunu belirterek Mu'tezile'nin genel düşüncesinden uzaklaşmıştır. İmâmet konusunda Şîa'nın düşüncelerini benimsemesi ve Tûsî'nin nakline göre (*Kitâbü'l-Ğaybe*, s. 273) küçük yaşta gördüğü on ikinci imam Mehdî el-Muntazar Muhammed b. Hasan'ın imâmeti ve ardından gaybete girmesi fikrine iştirak etmesine rağmen İmâmîyye'nin bu konudaki yaygın düşüncesine katılmamıştır. Hz. Peygamber neslinden gelen kâim yahut mehdînin Hasan el-Askerî'nin oğlu Muhammed olduğunu kabul etmekle birlikte onun gaybet halinde öldüğünü ve kendisine çocuğunun halef olduğunu, onun çocuklarından birinin kâim olarak ortaya çıkıp imâmetini izhar edeceğini ileri sürmüştür (İbnü'n-Nedîm, s. 225).

Nevbahî çok sayıda eser telif etmiştir. Bazı kitaplarından parçalar ve bir kısım şiirleri dışında günümüze intikal etmeyen bu çalışmaların otuzdan fazlasının ismi kaynaklarda yer almaktadır (meselâ bk. İbnü'n-Nedîm, s. 225; Ahmed b. Ali en-Necâşî, I, 121-122; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *el-Fihrist*, s. 39-40). Eserlerinin bir kısmı şunlardır: *Hudûşü'l-âlem*, *el-İhticâc li-nübüvveti'n-nebî*, *el-İstîfâ fi'l-imâme*, *Kitâbü'l-Cümel fi'l-imâme*, *er-Red 'alâ Muhammed b. el-Ezher fi'l-imâme*, *et-Tenbîh fi'l-imâme* (Ahmed b. Ali en-Necâşî, sonuncu eseri hocası Ebû Abdullah'tan okuduğunu belirtmektedir [er-Ricâl, I, 121]), ayrıca kitabın bazı paragrafları İbn Bâbeveyh Şeyh Sadûk el-Kummî'nin *Ke-mâlü'd-dîn ve tamâmü'n-ni'me*'sinde yer almaktadır (I, 88-94), *Kitâb fi's-şifât li'rr-ed 'alâ Ebî'l-Atâhiye fi't-tevhîd ve şîrih*, *Naşzu Kitâbi 'Abesî'l-hikme 'ale'r-Râvendî*, *er-Red 'ale'l-Vâkıfe*, *er-Red 'ale'l-Yehûd*, *er-Red 'alâ 'İsâ b. Ebân fi'l-ictihâd*.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'r-Rûmî, *Divân* (nşr. Hüseyin Nassâr), Kahire 1973-77, I, 150, 154; II, 615; Ebû Bekir es-Sûlî, *Ahbarü'l-Buhtûrî* (nşr. Sâlih el-Eşter), Dımaşk 1378/1958, s. 65, 120; İbn Bâbeveyh, *Ke-mâlü'd-dîn ve tamâmü'n-ni'me* (nşr. Ali Ekber el-Gaffârî), Tahran 1395/1975, I, 88-94; Merzûbânî, *el-Müveşşah* (nşr. Ali M. el-Bicâvî), Kahire 1385/1965, s. 185, 187-188, 412; Ahmed b. Ali en-Necâşî, *er-Ricâl* (nşr. M. Cevâd en-Nâfî), Beyrut 1408/1988, I, 121-122; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *Kitâbü'l-Ğaybe* (nşr. İbâdullah et-Tahrânî - Ali Ahmed Nâsîh), Kum 1411, s. 272, 273, 371, 391, 401, 402; a.m.f., *el-Fihrist*, Beyrut 1403/1983, s. 38-40; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, X, 80; Safedî, *el-Vâfi*, IX, 171-173; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecceddüd), s. 225; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, I, 424; Abbas İkbâlî Aştîyânî, *Hânedân-ı Nevbahî*, Tahran 1311 hş., tür.yer.; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 319; W. Madelung, "Imamism and Mu'tazilite Theology", *Le Shi'isme Imâmite*, Paris 1970, s. 15-16; a.m.f., "Abû Sahl Nawbakhtî", *Elr.*, I, 372-373; Hasan es-Sadr, *Te'sisü's-Şî'a*, Beyrut 1401/1981, s. 367-369; Abbas el-Kummî, *el-Künâ ve'l-elkâb*, Beyrut 1403/1983, I, 93-95; *A'yânü's-Şî'a*, III, 383-388; Abdullah Ni'me, *Felâsifetü's-Şî'a*, Beyrut 1987, s. 183-190; Louis Massignon, "Nevbahî", *IA*, IX, 220; Hasan Ensârî, "Ebû Sehl Nevbahî", *DMBİ*, V, 579-583.

MUSTAFA ÖZ

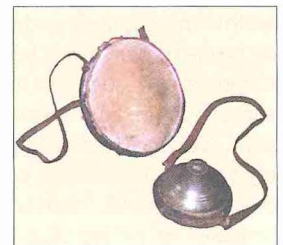
NEVBE

(نوبه)

Tekkelerde

ritim sazlarıyla icra edilen müzik eşliğinde yapılan çeşitli törenlerin bunlarda katılan çalgı topluluğunun ve bir ritim çalgısının adı.

Hem Arapça hem Farsça'da yer alan "sıra, nöbet" anlamındaki **nevbe / nevbet** kelimesi daha çok tekke (tasavvuf) müzikisinde kullanılmıştır. Nevbe, tekkelerde belirli ritim sazlarının ve seslerin iştirakiyle yapılan özel törenlerin ve bunlarda yer alarak seslere eşlik eden ritim çalgılarının adı olduğu gibi bazı tarikat zikirleri esnasında kullanılan özel bir ritim çalgısının da ismidir. "Nevbe çıkarmak, nevbe vurmak, nevbe açmak" gibi tabirlerle de ifade edilen tören dergâhın âyin gününde, ramazan, kurban bayramlarıyla kandil gecelerinde ve hilâfet merasimi, nikâh akdi, sün-

Nevbe

net düğünü, bed'i besmele cemiyeti gibi özel günlerde yapılırdı. Daha çok Kâdirî, Rifâî, Bedevî, Desûkî ve Sa'dî tarikatlarına has bir tören olan nevbe ramazan bayramlarında bazan üç, kurban bayramlarında iki defa, diğer tarikatlarda ise nâdiren icra edilen bir merasimdir. Meselâ Halvetiyye tarikatı tekke ve zâviyelerinde ancak kandil ve bayramlarda nevbe çıkar ve bazan bir hafta sürerdi. Kıyâmî tekkelerinde nevbe merasimi kandil ve bayram günlerinden bir hafta önce başlardı; buna "istikbal haftası" denilirdi. Büyük dergâhlarda özel durumlarda âyin merasimi nevbenin iştirakiyle yapılırdı. Nevbe merasimi mü-siki sanatının ses ve usul sazları ustalığı, solo, koro, yöneticilik, makam ve repertuvar bilgisi gibi çeşitli dallarını içine alan, icrası zor ve özel yetenek isteyen en kapsamlı türlerinden biridir.

İçinde bulunulan ortama ve zevke bağlı olarak birkaç saat süren nevbe merasiminde nevbe biri oturularak, diğeri ayakta olmak üzere iki şekilde vurulurdu. Ayakta vurulan nevbe oturularak yapılan nevbeden sonra başlayıp ondan daha kısa sürerdi. Nevbe genellikle giriş ve onu takip eden üç bölümden oluşmaktadır. Bu merasimde tekkenin şeyhi ve diğer dergâhlardan gelen şeyhlerle zâkirbaşı halîle, dedeler ve zâkirler kudüm, dervişler mazhar gibi ritim sazları vururdu. Nevbe merasimine katılan bu ritim çalgılarından ibaret topluluğa "nevbezen" adı verilir ve nevbenin idaresini de halîle ile şeyhler veya usta zâkirbaşılar üstlenirdi.

Nevbe merasiminin girişi halîlenin kısa aralıklarla ve ağır tempodaki titretilmiş vuruşları ile başlayıp zâkirlerin giderek hızlanan usullerle icra ettikleri şuğul, methiye ve kasidelerle devam eder. Daha sonra zâkirbaşının "nevbe hutbesi"ni okumasının ardından sernakib ve yanında olan nakibler, arkalarından da orada bulunanlar birer adım ilerleyerek her adımda kıyâmî tarikatlardan dört büyük kutbundan birinin ismini (Abdülkâdir-i Geylânî, Ahmed er-Rifâî, Ahmed el-Bedevî, İbrâhim ed-Desûkî) ve bazan diğer tarikat pîrlerini saygıyla yâdederdiler. Yüksek sesle yapılan "salavatlama"nın ardından ritim sazlarının dağıtılmasına geçilir. Önceden özel bir şekilde nevbe merasimi için hazırlanan aletler rütbe, yaş ve kıdemleri dikkate alınmak suretiyle birer birer sernakib tarafından şeyh, zâkirbaşı, dede, zâkir ve dervişlere niyaz edilerek (öpülerek) verilir. İcra edilecek mü-siki büyük önem taşıdığı için dağıtımında iyi bir mü-siki bilgisinin yanında bu

konuda tecrübe sahibi olanlar tercih edilir.

Birinci bölüm. Bu bölümde şeyhin, tarikatin pîri ve makamın sahibi adına "el-Fâtîha" demesinden sonra ağır ağır vurduğu halîlenin usulüne uyup diğer nevbezenler de çalgılarını aynı ritimle vurmaya devam ederler. Sadece çalgıların çalındığı (nevbe vurulduğu) bu kısımda bir şey okunmaz. Giderek hızlanan icranın şeyh efendinin "el-Fâtîha" nidâsıyla sona ermesi üzerine çalgılar düzenli bir şekilde dizlerin önüne konur ve şeyh efendi başta olmak üzere derviş ve zâkirler hep birlikte rast makamındaki "nevbe salâtı"nı okurlar.

İkinci bölüm. Şeyh efendi ve diğer hazır bulunanlar ayağa kalkarak ve ayakları mühürlenmiş vaziyette Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicreti göz önüne getirilerek duyulan heyecan, mutluluk ve teslimiyet tekrar yaşanır, "Talaal'-bedrû aleynâ" mısrayla başlayan şuğul / ilâhi veya "Kasidetü'l-Bürde"den bir bölüm okunur. Hızlanarak devam eden bu bölüm yine şeyh efendinin "Fâtîha"sı ile sona erer ve ardından salavat getirilir. Zâkirbaşının okuduğu münâcât, na't veya değişik makamlarda okunan cumhur ilâhileri ile bölüm tamamlanır.

Üçüncü bölüm. "Demdeme faslı" da denen bu bölümde diğer bölümlere göre daha ağır usulle nevbe vurmaya devam edildiğinden tevhidhânedeki bulunan herkes bu icraya katılabilir. Uşşak, hicaz, rast ve daha çok sabâ ve hüseyinî makamlarında şuğul ve ilâhiler okunup kıyam zikrindeki gibi "perde kaldırma" denilen şekilde sesler yükseltip indirildikten sonra yine şeyh efendinin "Fâtîha"sı ve ardındaki salavattan sonra görevli dervişler tarafından nevbe çalgıları birer birer niyaz edilerek toplanır. Şeyh efendi ağır tempoda ve yüksek sesle tevhid-i şerife geçer veya zâkirlerin Nâbî'nin, "Sakın terk-i edebden küy-i mahbûb-i Hudâ'dır bu" mısrayla başlayan manzumesini okumasıyla nevbe tamamlanır. Bu merasimde halîle, mazhar, kudüm, çifte kudüm, el kudümü (nakkâre), bendir, tabl, çalpare gibi vurmali çalgıların yanı sıra ney ve neyin çeşitlerinden nisfiye kullanılmıştır.

Nevbe merasimleri sadece tekkelerle sınırlı kalmamış, bazı önemli olaylarda da rol oynamıştır. Sultan Mehmed Reşad'ın tahta çıkışının ilk günlerinde Üsküdar'da yapılan cuma selâmlığında, Millî Mücadele'den sonra Şükrü Nâilî Paşa kumandasındaki birliklerin Bursa'da karşılanmasında, Refet (Bele) Paşa'nın, Ankara hükümeti temsilcisi olarak İstanbul'da Eyüp'te kar-

şılmasında yapılan merasimler bunlardan bazılarıdır. Ayrıca Deli Hâlid Paşa'nın Eyüp'e defni sırasında, Zekâizâde Mehmed Münir Bey'in âmin alayında nevbe vurulduğu, I. Dünya Savaşı esnasında kurulan Mücâhidîn-i Mevleviyye Alayı'nda nevbezenlerden oluşturulmuş nevbe bölükleri yer aldığı bilinmektedir.

Osmanlılar'ın son döneminde nevbe idare etmekle tanınmış üstat nevbezenler arasında Kâdirî şeyhlerinden Müştakzâde Edhem Efendi, Kasımpaşa'da Küçük Piyâle Paşa Tekkesi'nin son postnişini Cemal Efendi, İstanbul Kâdirihânesi'nin son şeyhi İsmail Gavsî Bey, zâkirbaşı Ali Rıza (Şengel) Bey, zâkirbaşı Defterhâneli Hacı Şeref Bey, Şehremini'de Remlî Dergâhi postnişini zâkirbaşı Hâfız Hüseyin Hâlis Efendi, Beşiktaş'ta Yahyâ Efendi Dergâhi son zâkirbaşı Hattat Hacı Nûri Bey, zâkirbaşı Kastamonulu Turşucu Hâfız Mehmed Efendi ve zâkirbaşı Selâhattin Gürer en önemlilerindedir.

Nevbe ayrıca çeşitli dergâhlarda kullanılan küçük boyutta bir vurmali çalgıdır. Daha çok Rifâî, Kâdirî ve Sa'dî tarikatlarının zikirlerinde kullanılan bu ritim çalgısının dökmeye pirinçten, çapı 15-20 cm. arasında değişen çanak şeklinde olan gövdesinin üzerine deri çekilir. Tek çanakta oluşan nevbe, sol kol ile gövde arasına sıkıştırılıp sağ elle tutulan kayış parçası ile vurularak çalınır.

BİBLİYOGRAFYA :

- Sadettin Nûzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1943, II, 667-668; Cemaleddin Server Revnakoğlu, *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarikat Kültürü* (haz. M. Doğan Bayın – İsmail Dervişoğlu), İstanbul 2003, s. 325-352; a.m.f., "Tekke Musikisinde Nevbe Vürmek", *Tarih Konuşuyor*, sy. 49, İstanbul 1968, s. 3553-3556; a.m.f., "Tekke Musikisinde Nevbe Çıkarma Merasimi", a.e., sy. 50 (1968), s. 3612-3616; a.m.f., "Tekke Dışında Nevbe ve Sazlan", a.e., sy. 51 (1968), s. 3654-3659; Halil Can, "Dini Türk Musikisi Lûgatı", *MM*, sy. 221 (1966), s. 147; H. Usbeck, "Türklerde Musikî Aletleri", a.e., sy. 255 (1970), s. 27; Pakalın, II, 682-683; Mustafa Uzun, "Mektep", *DA*, XXIX, 10.

SÜREYYA AGAYEVA

NEVBET

(النوبة)

Ortaçağ

Türk ve İslâm devletlerinde hükümdarlık âlâmetlerinden biri.

Sözlükte "devir, fırsat, topluluk, felâket" gibi mânalara gelen **nevbet** (nöbet) kelimesi, genellikle "askerî muzıka takımının hükümdarın saray veya otağı önünde da-